

# Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon

## KOMMENTAARIGA

**Esimene (1789. aasta 26. augusti) Inimese ja kodanikuõigusedeklaratsioon**

**SAATESÕNA JA TÕLGE: JÜRI ADAMS**

Üsna nende sündmuste alguses, mida me tagantjärele kutsume Suureks Prantsuse revolutsiooniks, võttis Prantsusmaa Rahvuskogu (Assamblée Nationale) aastal 1789 vastu avalduse, mis sai pealkirjaks Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen. 1791. aastal, kui võeti vastu Prantsusmaa kuningriigi põhiseadus (kuningriik ei kestnud enam kaua, juba 1792. aastal sai Prantsusmaast vabariik), paigutati see deklaratsioon põhiseaduse algusesse. Sellest sai alguse traditsioon, mida on järgitud ka kõigis Eesti põhiseadustes, et põhiseaduse teksti algusosas paikneb õiguste ja kohustuste peatükk.

Järgmistel aastatel võeti Prantsusmaal vastu mitu täpselt sama pealkirjaga õiguste loendit, mille puhul oli tegemist 1789. a. deklaratsiooni edasiarendustega ja mis olid sellest mahult pikemad ja sisult radikaalsemad. Need paigutusid oma kohale Prantsuse Vabariigi 1793 a. ja 1795. a. põhiseadustes. Seepärast on Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonidest rääkides ikka vaja lisada, millise aasta deklaratsioonist jutt käib.

1789. a. deklaratsioon koosneb kõigepealt sissejuhatavast osast (mida tavaliselt nimetatakse preambuliks) ja seejärel seitsmeteistkümnest punktist, kus on esitatud tolle aja nõ. kuumad poliitilised nõudmised ja põhimõtted, nii filosoofilised kui riigikorralduslikud.

Mitmed sõnad deklaratsiooni tekstis tähendasid tookord, rohkem kui 200 aastat tagasi, muud, kui meie jaoks praegu (või tänapäeva prantslase jaoks). See puudutab eriti deklaratsiooni pealkirja võtmesõnu "inimene" ja "kodanik". Deklaratsiooni kodanik (citoyen, loe: sitoje:n) oli Prantsusmaal elav täisealine mees, kellel oli valimistel hääleõigus. Selleks pidi ta muuhulgas olema piisavalt jõukas, et olla kohustatud maksma otseseid riigimakse. Deklaratsiooni "kodaniku õigusi" ei saa samastada tänapäeva "kodanikuõigustega". "Kodaniku" mõiste sisu ja kodanike ring hakkas aga juba revolutsiooni käigus laienema. Üldise, nii meeste kui naiste võrdse hääleõiguseni jõudmiseks läks siiski 120 - 150 aastat.

Kuid kes on deklaratsiooni inimene (homme, loe: om:)? Enamasti on deklaratsiooni punktides neist juttu mõnes mitmuslikus vormis: inimesed, rahvas, ühiskond. Konkreetsemaks minnes on vastus: kodanikud pluss muud täiskasvanud Prantsusmaal elavad või viibivad inimesed, kes ei olnud kodanikud, st. kellel ei olnud hääleõigust valimistel: naised, kodaniku perekonnaliikmed, ülalpeetavad, palgatöölised, Prantsusmaal viibivad välismaalased. Kuid juba paar aastat hiljem muutusid Prantsusmaal aktuaalseteks deklaratsiooni kehtivuse ulatuse küsimused. Et kas Prantsusmaa pinnale sattunud võõramaalastest orjad (näiteks galeeriorjad) saavad vabaks? Kas deklareeritud õigused ulatuvad väljapoole Prantsusmaa piire? Kas Prantsuse relvad peavad neid levitama?

Deklaratsiooni pealkirjast on ilmselt saanud algtouke väljendi "inimõigused" kujunemine, kuid deklaratsiooniga tutvuja märkab, et ühisosa tänapäevaste inimõigusi loetlevate dokumentidega on üsna väike, piirdudes peamiselt sõnavabaduse ja õiglase kohtumõistmise teemadega.

Oma kodumaal aga on 1789. a. deklaratsioon saanud teise elu pärast 165 aastat uinumist ajaloomälestisena. Alates Prantsusmaa praeguse põhiseaduse kehtestamisest 1958. aastal on deklaratsioonil seaduse teksti staatus, olles üheks neljast põhiseaduslikust tekstist, mis praegu üheskoos moodustavad Prantsuse vabariigi konstitutsiooni. Deklaratsiooni sõnade ja lausete tähendused tänapäeva prantsuse keeles on aga juba prantsuse juristide töövaldkond.

*Deklaratsioonist on ka varasemaid tõlkeid eesti keelde: R. N. Coudenhove-Kallergi raamatu "Totaalne riik - totaalne inimene" lisas (eesti keeles 1938, kordustrükk 1940, 1988). Ja W. Blos'i "Prantsuse revolutsioon" (eesti keeles 1914, teine trükk 1923) 2. peatüki alapeatükis "Parteid".*